

МИГРАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНСЬКИХ ЗАРОБІТЧАН У ПОРТУГАЛІЇ: ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ШЛЯХІВ НАДХОДЖЕННЯ, РЕАЛЬНИХ ОБСЯГІВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ВНЕСКУ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

У статті розглядається процес заробітку, передачі та інвестування капіталу українських трудових мігрантів з Португалії до України.

Ключові слова: міграційний капітал, трудова міграція, заробіток, українські трудові мігранти.

Визначення реального обсягу заробленого трудовими мігрантами капіталу за кордоном та проблеми, пов'язані із його залученням, все більше привертають увагу міжнародних організацій, органів державної влади та регуляторів фінансових ринків. Для України питання міграційного капіталу мають особливе значення, адже кількість людей, що працюють за кордоном, обраховується мільйонами чоловік. Сьогодні ми маємо лише приблизні дані кількості заробітчан за кордоном, навіть в тих країнах, де вони проживають і працюють “легально”.

Однією з таких країн, куди виїхала свого часу велика кількість наших заробітчан (50–200 тис. чол. за різними підрахунками) є Португалія¹. Питання заробітків українських трудових мігрантів та надходження цих коштів сім'ям, рідним та близьким мігрантів є чи не найскладнішим при дослідженні та проведенні вибіркового опитувань. Проблема недостатньо досліджена, головним чином через небажання (побоювання) і самих мігрантів, і їхніх родичів щиро відповідати на питання скільки мігранти заробляють і скільки надсилають чи привозять з собою в Україну.

Метою статті є підрахунок середньої суми капіталу українських заробітчан в Португалії та її внесок в економіку України на основі опитувань трудових мігрантів.

На сьогоднішній день серед вітчизняних дослідників не має одностайності щодо суми грошових переказів українських трудових мігрантів з Португалії в Україну. Офіційні статистичні дані, оцінки окремих фахівців, українських і міжнародних організацій є надто вже децентралізовані, а відомості про грошові перекази суворо охороняє банківська таємниця. Зокрема, А. Гайдуцький вважає, що у рік до України від трудових мігрантів зі всього світу надходить 20 млрд. доларів США², Н. Карпачова – 4,8 млрд.³, О. Хомра – 5 млрд.⁴, М. Якібчук – 10–20 млрд.⁵, В. Пинзеник – близько 2,5 млрд., С. Гавриш – до 4 млрд.⁶. Регіональні дослідники – соціологи Тернопільської області підрахували, що у 2001 р. від трудових мігрантів до регіону надійшло 100 млн. доларів США⁷.

На державному рівні в Україні не було проведено серйозних досліджень щодо обсягів і масштабів надходження міграційного капіталу з-за кордону. За даними Національного Банку у 2007 р. сума грошових переказів в Україну від працюючих за кордоном складала 2,2 млрд. доларів США, у 2008 р. – 2,1 млрд. доларів США, за 9 місяців 2010 р. – 1,1 млрд. доларів США⁸. За перше півріччя 2010 року доля Португалії складає 3% від загальної суми всіх виплачених грошових трансфертів⁹.

Немає одностайності і серед закордонних офіційних джерел – Світовий банк за 2006 р. приписує Україні лише 595 млн. доларів міграційних надходжень, Євростат (Статистичне бюро Євросоюзу) – 19 млрд. доларів лише з Європи¹⁰.

Сучасні дослідники характеризують міграційний капітал як обсяг доходів мігрантів, які, за мінусом витрат на їхнє перебування в країні працевлаштування, направляються на батьківщину і використовуються для підвищення економічного та соціального рівня життя рідних і близьких, розвитку місцевих територій та країни загалом.

На своєму шляху міграційний капітал проходить три етапи: накопичення, перерахунок та інвестування. Шляхи накопичення капіталу заробітчанами є різні. На відміну від інших іноземців

українські трудові мігранти зайняті практично в усіх галузях економіки Португалії. Відомо, що майже три четверті знаходили роботу за кордоном через особисті зв'язки (друзів, родичів, знайомих), вони є гарними фахівцями, та після подолання мовного бар'єру створюють конкуренцію усім мігрантам, у тому числі португаломовним. 70% українців, які емігрували до Португалії, мають вищу та середню спеціальну освіту, проте до цього часу значна їх частина продовжує працювати на низько кваліфікованих роботах¹¹. Переважна більшість жінок працює в сфері прибирання, на фабриках, чоловіки зайняті на будівництві (до початку кризи 35–40%), в переробній промисловості – 15–20%, в сільському господарстві, водіями. В сфері медицини (лікарі та медсестри) – 5% українських мігрантів, підприємці – 1%¹².

У 2010 р. українські заробітчани зі стажем зазначали, що у Європі зарплати емігрантів суттєво зменшилися. Це пов'язано в першу чергу зі світовою економічною кризою. У 2007–2009 рр. середні заробітки українців у Португалії складали: чоловіків – 1000–1400 євро, жінок – 800–1200 євро щомісяця¹³. В залежності від сфери діяльності, рівень оплати праці варіювався: прибирання – 5–5,5 євро/год., будівництво – 1200–1500 євро/місяць¹⁴. За словами респондентів на сьогоднішній день заробітна плата зменшилась до 650–800 євро¹⁵. Причина ховається не скільки в значному “дисбалансі” попиту та пропозиції, скільки в нестачі роботи для всіх українців. Зі слів респондента Козоріза Ярослава Ярославовича (1977 р. н.): “Криза зачепила і наших в Португалії. Більшість сьогодні взагалі виживає лише за рахунок пособій у розмірі 600–700 євро від португальського уряду. Сам я працюю по контракту і не впевнений в завтрашньому дні, чи буде робота чи ні. Не можу взяти кредит щоб придбати житло. Тому не бачу перспективи подальшої праці в Португалії”¹⁶.

Загальна сума заробітчанського капіталу залежить від обсягів як заробітків, так і від витрат. Заробітчани, як правило, дуже мало витрачають коштів у країні перебування. Основними витратами українських трудових мігрантів у Португалії є проживання та харчування, також сюди можна віднести гроші на переїзд за кордон і назад на Батьківщину. Більшість трудових мігрантів намагаються повернути затрачені на переїзд кошти протягом першого місяця. Відвідання своїх родичів в Україні відбувається досить рідко (на Різдво та Великдень зазвичай). Тому останні навряд чи є досить значними. Крім того деякі українські трудові мігранти були змушені купувати місце роботи у “роботодавців” (українці, які приїхали до Португалії одними з перших і на той час вже вільно володіли португальською мовою)¹⁷. Іншими витратами на початковому етапі трудової міграції українців до Португалії були телефонні розмови з родиною в Україні. Починаючи з 2007–2008 рр. Інтернет, а саме e-mail та безкоштовне програмне забезпечення Skype, позбавивши сенсу витрати у сфері телефонного спілкування з рідними¹⁸.

В середньому український заробітчанин у Португалії витрачає на проживання: 150 євро/місяць за оренду кімнати в квартирі; на харчування: 100–150 євро/місяць на особу¹⁹. Орендна плата за житло також залежить від місця проживання: “Якщо ти живеш у маленькому місті, на зразок нашого районного центру, плата буде одна, плюс ще треба дивитись курортне воно чи ні, теж від цього ціна скаже, а якщо у більшому як от наш обласний центр, то там не тільки житло, але й страховий поліс та різні стягнення на машину будуть вищі. От ми знімаємо квартиру у Фаро, вона нам обходиться 300 євро на місяць, живемо четверо, всі українці, суму ділимо на всіх, виходить по 75 євро з людини плюс, окремо, ще платимо комуналку. В середньому в місяць вписуюсь в 100 євро. Сестра ж моя зі своїм чоловіком живе в Лісабоні, за квартиру в місяць платить 350 євро, якщо розділити на них двох, виходить по цілих 150 євро з душі”. Стосовно харчування респондент Качур Олег Петрович (1964 р. н.) повідомив: “За місяць в середньому десь 130–150 євро витрачається, ти ж тут працюєш, того це так щоб і не шикувати і не бідувати, по середньому. Звичайно, якщо порівняти ціни на продукти, які були раніше то вони трохи вирости. Не набагато, але є, от візьмемо звичайний хліб, коштував раніше 70 центів, зараз 1 євро 20 центів, наче і не велика різниця всього 50 центів, але так на всьому і по трохи до кінця місяця набіжить”²⁰.

У 1998 р. середня вартість перельоту з Португалії в Україну коштувала 450 євро з однієї особи, у 2008 р. квиток літаком коштував 300–350 євро, а мікроавтобусом 150–200 євро²¹. На сьогоднішній день, зі слів респондента Коршака Івана Івановича (1963 р. н.), ми вияснили: “Поїздка бусом додому в одну сторону стоїть 160–170 євро, літаком десь 320 євро, це з пересадкою у Польщі, а коли летиш на пряму, то цілих 400 євро”²². Купівля місця у

“роботодавця” коштувала у середньому 300 євро (150 євро – відразу, решта після отримання першої зарплати)²³. За словами респондентів, на сьогоднішній день такої практики вже не існує²⁴. У 1999–2001 рр. український заробітчанин витрачав на телефонні розмови з Батьківщиною близько 5–6 євро за розмову тривалістю 30–45 хв.²⁵ Тому, більшість мігрантів спілкувалися з рідними шляхом листування. З 2007 р. у зв’язку з використанням Інтернет послуг, ці витрати скоротилися: “За Інтернет в середньому у місяць ми платимо 25 євро з квартири, цю суму розкидаємо на чотириох. Дуже зручно, ти можеш і чути і бачити своїх рідних. Знаєш всі новини дома і не економиш гроші за час розмови. Мобільним користуюсь дуже рідко, лише коли треба терміново подзвонити”²⁶.

На суму витрат впливає також правовий статус українських трудових мігрантів. Найменше коштів витрачали у Португалії нелегальні трудові мігранти, більше – особи, які мали легальне право на проживання та працевлаштування. Це пояснюється тим, що нелегальні трудові мігранти, які були не впевнені у своєму правовому становищі, намагались за мінімально короткий час заробити максимально великі гроші і тому мінімізували свої витрати.

Процес легалізації українських заробітчанин у Португалії та нестабільна політично-економічна ситуація в Україні посприяла зменшенню суми грошових трансфертів. Трудові мігранти зі стабільним правовим статусом та дозволом на офіційне проживання і працевлаштування частину свого заробітку вкладали в економіку Португалії: купували чи брали в кредит квартири, машини, побутову техніку та ін.

Зароблені кошти українські трудові мігранти переправляють з Португалії в Україну різними шляхами. Їх можна класифікувати наступним чином: легальні (міжнародні системи грошових переказів, банківські перекази та вивіз зароблених грошей в межах дозволеної суми самим заробітчанином), напівлегальні (передача коштів водіями автобусів, перевезення знайомими) та нелегальні (в посылках на Батьківщину та ін.).

На початковому етапі еміграції українців до Португалії майже 100% в грошових переказах займали нелегальні шляхи. Це можна пояснити високими відсотками, які утримували банки за надання своїх послуг в переказі грошей з Португалії в Україну. У 1998–2000 рр. відсоток, який знімав лідер з грошових переказів Western Union доходив до 14% від суми переказу²⁷. У 2010 р. відсоткова ставка за дану операцію скоротилася і складає 4%²⁸.

У 2006 р., за підрахунками А. Гайдуцького, через офіційні канали в Україну від заробітчанин надійшло 3 млрд. доларів. Із них 2 млрд. – через банки, ще мільярд – через спеціалізовані системи переказу грошей. А неофіційним шляхом – 17 млрд. доларів²⁹.

Частина трансграничних переказів українських заробітчанин з Португалії здійснюється за допомогою міжнародних систем грошових переказів. Станом на 01.10.2010 р., згідно даних Національного банку України, свою діяльність в Україні здійснюють 22 системи грошових переказів для фізичних осіб без відкриття рахунку, засновані нерезидентами (так звані термінові перекази)³⁰.

Протягом III кварталу 2010 р. від загального обсягу грошових трансфертів, які надійшли до України з використанням міжнародних систем переказів, найбільшу частку займає Western Union (41%). Проте, будучи лідером на міжнародному ринку системи грошових переказів, тенденція останніх років показує, що частка її постійно скорочується. Для порівняння, у 2003 р. частка цієї міжнародної системи грошових переказів складала 81,1%, у 2005 р. – 68,2%³¹. Таку популярність можна пояснити головним чином розгалуженістю мережі Western Union в нашій країні й за кордоном. Це найстаріша система грошових переказів, яка працює ще з 1851 року. Українські заробітчани в Португалії використовують й інші міжнародні грошові системи перерахунку: Money Gram, Anelik, Contact, Unistream. Попри певні відмінності між принципами їх роботи (“Анелік” – суто банківська система грошових переказів), спільним є те, що гроші можна переказати практично миттєво. Водночас це доволі дороге задоволення – в деяких випадках за послуги доводиться платити до 10%, що для багатьох заробітчанин надто висока платня за змогу підтримати свою родину³².

Крім того значна частина емігрантів користується послугами банківської системи: здійснює переказ коштів безпосередньо банківськими трансфертами. Надання даних послуг має свої переваги та недоліки. По-перше, перед виїздом за кордон заробітчанин має відкрити рахунок у будь-якому українському банку: звичайний чи картковий, особовий чи на родичів. По-друге,

у даному банку потрібно взяти англомовні реквізити, а також реквізити банку-кореспондента у країні перебування. Переказ трансфертів відбувається через будь-який закордонний банк. І останнє, комісійні за дану послугу українського та закордонного банку складають 2–3%.

На перший погляд, умови є досить вигідними. Однак, до недоліків можна віднести: обмеження суми переказу коштів за межі країни перебування, вимагання довідки про походження коштів (оскільки за банківською термінологією, наші заробітчани не є резидентами країни перебування) та час надходження коштів від трьох днів до двох тижнів.

Ще одним легальним шляхом заробітчанських трансфертів – вивезення грошей в межах дозволеної суми заробітчанином самостійно. До 2008 року офіційно без декларування в Україну можна було ввезти 2 тис. євро. Після встановлення нових умов Національним банком України, від 27 липня 2008 року сума збільшилася і складає 10 тис. євро. Більшу суму також дозволено ввозити, потрібно лише задекларувати ввезення. На практиці цим шляхом заробітчани користуються рідко. “Ні, не ризикую, як кажуть береженого і Бог береже”. “Є різні випадки, не так ті гроші легко заробляються, щоб їх потім комусь віддавати. Буває свої у своїх і крадуть, того ти стараєшся їх навіть довго в себе не тримати, отримав зарплату, залишив собі на проживання і харчування скільки треба решту відправив додому. А додому коли їдеш так само залишаєш собі лише на проїзд і їжу, білет у тебе на руках, решту відсилаєш додому, так спокійніше”. Найчастіше особисто везуть лише заробіток за останній місяць праці за кордоном, решту передають своїм родинам іншими шляхами – напівлегальними та нелегальними.

До напівлегального шляху можна віднести передачу грошей серед заробітчанами один одному. Як правило, гроші перевозить заробітчанин, який раніше повертається в Україну. Кошти довіряють надійній людині, яка живе з родиною в одному місті чи селі та може без проблем їх передати. Є й інший шлях передачі зароблених грошей – через водіїв автобусів фірм-перевізників. Зазвичай сума, яку збирає від заробітчанин водій, не перевищує дозволеної до декларування. Але якщо грошей усе ж більше, то їх декларують, окрім водія, пасажири. У попередні роки одноразово через водіїв передавали від тисячі до п'яти тисяч доларів. Сьогодні, за неофіційними даними, заробітчани переказують незначні суми в середньому щомісяця по 100–200 доларів або євро за раз. За цю послугу вони платять 3%. Як стверджують заробітчани цей спосіб передачі грошей є не дорогий, досить надійний та стабільний. Крім того дані перевезення добре налагоджені і здійснюються систематично раз на місяць. Щоб не ризикувати, перевізники вдаються до додаткових заходів безпеки, зокрема, в рейс їдуть одразу щонайменше два автобуси. Якщо є потреба зупинитися на заправку, чи ремонт, зупиняється вся колона. Це пов'язано з випадками тероризування автобусів із заробітчанами та вимагання грошей. В Україні автобуси розвозять гроші під наглядом Державної служби охорони, з якою попередньо укладають відповідні угоди.

Практикується і нелегальний спосіб передачі зароблених грошей на батьківщину: гроші перевозять в складі “передач” (посилок) під виглядом подарунків. Замовлення виконують ті ж автобуси фірм-перевізників, часто не здогадуючись про вміст даної передачі. Такий спосіб є надто ризикованим, тому що немає ніякої гарантії, що прикордонний митний контроль не перевірить даний рейс автобуса, вміст посилок та не конфіскує знайдені “нелегально ввезені” гроші. Цей шлях передачі заробітчанських трансфертів є найдешевшим, оскільки береться лише фіксована сума за кілограм посилки (від 1.30 коли передається на Західну Україну, до 1.50 євро – на Центральну та Східну) та зовсім не враховується плата за передачу грошей. Заощаджуючи свій міграційний капітал, трудовим мігрантам з Португалії доводиться неофіційно передавати гроші в Україну. Відповідно, прослідкувати суми, які надходять в українську економіку в такий спосіб, дуже складно.

Сьогодні українські трудові мігранти з Португалії на Батьківщину пересилають щомісяця в середньому по 467 євро. І хоча сума є незначною, однак її цілком достатньо для існування емігрантських родин. Причому йдеться не лише про змогу купувати продукти харчування, але перспективу придбання житла та автомобіля в Україні. Наведений варіант підрахування дозволяє лише приблизно оцінити обсяги заробітків мігрантів та коштів, які вони надсилають своїм близьким в Україні. Проте порядок цих сум відповідає дійсності.

За даними опитувань понад 70% українців прагнуть повернутися в Україну й понад 90% будують свої плани на Батьківщині³³. Після повернення в Україну зароблені кошти мігранти

інвестують в купівлю та ремонт житла, купівлю автомобіля, матеріальну допомогу рідним (батькам, дітям), оплату за освіту дітей, купівлю побутової техніки, відпочинок на курорті, купівлю коштовностей та одягу, та інше³⁴. Окрім безпосередніх фінансових інвестицій в українську економіку, мігранти везуть на Батьківщину досвід трудових подорожей. Директор з питань підтримки українського представництва Міжнародної організації з міграції Дайна Вілкеліте наголосила, що повернувшись із заробітків мігранти привозять ідеї вже для власного бізнесу³⁵.

Отже, не можна ставити під сумнів внесок українських заробітчан в економіку України. З другої половини 1990-х років вони щорічно “інвестували” від 2.5 до 20 млрд. дол. США, що багаторазово перевищувало загальну суму закордонних інвестицій в Україну. А в окремих регіонах обсяги міграційного капіталу в кілька разів перевищують надходження до місцевих бюджетів. Однак є і зворотна сторона цього процесу – це демографічні проблеми, тисячі розбитих сімей та соціальних сиріт в Україні, втрати української економіки через вплив кваліфікованої робочої сили з країни, непропорційне до середніх доходів населення зростання цін на нерухомість в окремих регіонах та ряд інших негативних наслідків, які “породила” українська трудова міграція.

¹ Марков І. Їх не повернути / І. Марков // Роботодавець. – 2008. – 8 серпня. – С. 3; Скрипник В. Чому ми не стали португалами? / В. Скрипник // Голос України. – 2003. – 27 березня. – С. 18

² Гайдучкий А. Міграційний капітал в Україні: прихована реальність [Електронний ресурс] / А.Гайдучкий // Дзеркало тижня. – 2007. – № 15 (644). – Режим доступу до газ.: <http://www.dt.ua/2000/2020/56473/>

³ Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном: Виступ Уповноваженого з прав людини Н.Карпачової в Верховній Раді України під час представлення Спеціальної доповіді Уповноваженого // Голос України. – К., 2003. – 15 квітня. – С. 29–35.

⁴ Хомра О. Сучасна українська трудова міграція: статус та можливості // Парламентські слухання “Стан та проблеми правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції”. Інформаційно-довідкові матеріали. – К., 2004. – С. 19

⁵ Заробітчани-інвестори // Віче. – 2009. – Вип. 7–8. – С. 66.

⁶ Куйдич У. Потом і кров'ю / У. Куйдич, Чорней Ю. [Електронний ресурс] // Львівська газета. – 2004. – № 335. – Режим доступу до газ.: <http://www.makler.com.ua/?lng=ua&case=publication&sub=issues&iid=8>

⁷ Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти / [Довжук Б.С., Хаба С.С., Левченко О.С. та ін.]. – Тернопіль, 2002. – 72 с.

⁸ Динаміка платіжного балансу (з 1998 року). Річні дані (стандартна форма представлення) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Statist/index_PВ.htm; Платіжний баланс України (аналітична форма представлення) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Statist/index_PВ.htm

⁹ Мараховская С. Тенденции рынка денежных переводов / С. Мараховская [Електронний ресурс] // FundMarket. – 2010. – 25.11. – Режим доступу до блогу: <http://www.fundmarket.ua/print?tyendyenzii-rynka-dyenyvezhnyh-pyeryevodov-20101125>

¹⁰ Заробітчани-інвестори // Віче. – 2009. – Вип. 7–8. – С. 66.

¹¹ Markov I. Ukrainian Labour Migration in Europe / I. Markov, O. Ivankova-Stetsyuk, H. Seleshchuk. – Lviv, 2009. – P. 26.

¹² Коваль Анатолій Васильович (1961 р. н.) – консул-керівник Консульства України в м. Порту.

¹³ Навігатор українського мігранта / [упоряд. М. Бондаренко та ін.]. – Львів, 2009. – С. 98; Зовнішні трудова міграція населення України / [за ред. В.Г. Чебанова]. – К., 2009. – С. 49–50.

¹⁴ Навігатор українського мігранта / [упоряд. М. Бондаренко та ін.]. – Львів: Карітас України, 2009. – С. 98.

¹⁵ Кравченко Дмитро Петрович (1975 р. н.) – народився в с. Вільшана Городищенського р-ну Черкаської обл., мешкав у с. Вільшана Городищенського р-ну Черкаської обл до виїзду в Португалію. – записано в жовтні 2010 року. Кучмеєва Наталія Іванівна (1970 р. н.) – народилася і мешкала до виїзду в Португалію в м. Городищі Черкаської області. Записано в липні 2010 року.

¹⁶ Козоріз Ярослав Ярославович (1977 р. н.) – народився і мешкав до виїзду в Португалію у м. Богородчани

Івано-Франківської обл. Записано в січні 2011 року.

¹⁷ Кучменко Віктор Васильович (1963 р. н.) – народився в с. Валява Городищенського р-ну Черкаської обл., мешкав у м. Городищі Черкаської обл. до виїзду в Португалію. Записано в березні 2010 року.

¹⁸ Кучмєєв Олег Сергійович (1969 р. н.) – народилася в с. Журавка Городищенського р-ну Черкаської обл., мешкав у м. Городищі Черкаської області до виїзду в Португалію. Записано в липні 2010 року.

¹⁹ Навігатор українського мігранта / [упоряд. М. Бондаренко та ін.]. – Львів, 2009. – С. 98.

²⁰ Качур Олег Петрович (1964 р. н.) – народився в с. Мліїв Городищенського р-ну Черкаської обл., мешкав у м. Городищі Черкаської обл. до виїзду в Португалію. Записано в лютому 2009 року.

²¹ Кучменко Віктор Васильович (1963 р. н.) – народився в с. Валява Городищенського р-ну Черкаської обл., мешкав у м. Городищі Черкаської обл. до виїзду в Португалію. Записано в березні 2010 року.

²² Коршак Іван Іванович (1963 р. н.) – народився в с. В'язівка Городищенського р-ну Черкаської обл., і мешкав у с. В'язівка Городищенського р-ну Черкаської обл. до виїзду в Португалію. Записано у грудні 2009 року.

²³ Кучменко Віктор Васильович (1963 р. н.) – народився в с. Валява Городищенського р-ну Черкаської обл., мешкав у м. Городищі Черкаської обл. до виїзду в Португалію. Записано в березні 2010 року.

²⁴ Качур Олександр Олегович (1982 р. н.) – народився і мешкав до виїзду в Португалію в м. Городищі Черкаської області. Записано в липні 2010 року.

²⁵ Кучменко Віктор Васильович (1963 р. н.) – народився в с. Валява Городищенського р-ну Черкаської обл., мешкав у м. Городищі Черкаської обл. до виїзду в Португалію. Записано в березні 2010 року.

²⁶ Козоріз Ярослав Ярославович (1977 р. н.) – народився і мешкав до виїзду в Португалію у м. Богородчани Івано-Франківської обл. Записано в січні 2011 року.

²⁷ Горда Ольга Миколаївна (1962 р.н.) – народилася і мешкала до виїзду в Португалію в м. Городищі Черкаської області. Записано в червні 2009 року.

²⁸ Кучмєєв Олег Сергійович (1969 р. н.) – народилася в с. Журавка Городищенського р-ну Черкаської обл., мешкав у м. Городищі Черкаської області до виїзду в Португалію. Записано в липні 2010 року.
Кучмєєва Наталія Іванівна (1970 р. н.) – народилася і мешкала до виїзду в Португалію в м. Городищі Черкаської області. Записано в липні 2010 року.

²⁹ Гайдуцький А. Міграційний капітал в Україні: прихована реальність [Електронний ресурс] / А.Гайдуцький // Дзеркало тижня. – 2007. – № 15 (644). – Режим доступу до газ.: <http://www.dt.ua/2000/2020/56473/>

³⁰ Тенденции рынка денежных переводов 25 Ноября 2010 <http://vsekommentarii.com/news/2010/11/25/2921995.htm>

³¹ Гроші від заробітчан 2008 року, № 87 (395) <http://www.gazeta.lviv.ua/articles/2008/06/20/32129>; Тенденции рынка денежных переводов 25 Ноября 2010 <http://vsekommentarii.com/news/2010/11/25/2921995.htm>

³² Гроші від заробітчан 2008 року, № 87 (395) <http://www.gazeta.lviv.ua/articles/2008/06/20/32129>

³³ Оксана Миколюк, м. Рим. Джерело: simya.com.ua 12 серпня 2009 Українці не повертатимуться додому через кризу?

³⁴ Українська трудова міграція до країн Європейського Союзу у дзеркалі соціології / за ред. Н. Пархоменко. – К., 2005. – С. 49.

³⁵ Удаленная работа // Корреспондент № 1–14 января 2011. – С. 22–23.

В статье рассматривается процесс заработка, передачи и инвестирования капитала украинских трудовых мигрантов из Португалии в Украину.

Ключевые слова: миграционный капитал, трудовая миграция, заработок, украинские трудовые мигранты.

This article is about the process of earnings, transfer and investing of capital of Ukrainian job migrants from Portugal to Ukraine.

Key words: migration capital, working migration, gain, Ukrainian job migrants.